

Mens en Wereld

Een paar jaar geleden belde eens iemand op met de vraag: 'Zeg, weet jij wat een humanistische opvoeding is?' 'Nee,' zei ik, 'vertel eens,' want ik dacht, dat het een mop was. Nu zijn de humanisten nog niet tot de moppen doorgedrongen, stel je voor! Nee, 't was serieus. Natuurlijk. Hij wilde 't echt weten en omdat wij kinderen hadden, moesten wij het kunnen zeggen. 'Hoe voeden jullie dan je kinderen op?' 'Nou,' zei ik, 'weet ik veel. Gewóón!' 't Was ontstellend onbevredigend, maar ik beloofde dat ik erover zou nadenken. Dagenlang loop je je dan af te vragen: 'Wat doe ik eigenlijk en wat wil ik? En wil ik wel iets, dat de anderen niet willen of omgekeerd?'

Nu had oma, die zelf een heel streng gereformeerde opvoeding heeft gehad, eens gezegd: "t Is zo fijn, dat jullie kinderen helemaal niet bang zijn. Als ze hier logeren, lopen ze 's nachts gewoon in 't donker door de gang naar de w.c. en wil je wel geloven, 't is misschien gek, maar ik ben vroeger altijd zo ontzettend bang geweest en bang gemaakt, dat ik het nú nog wel eens een beetje eng vind zo 's nachts.'

Daar zit wat in. De aanwezigheid van die hele groep onzichtbaren: God, Jezus, de Heilige Geest, de Duivel, de engelen en de geesten van de gestorvenen, die voortdurend op je letten, om je te beschermen of kwaad te doen, al naar hun aard, en waar je dan nog van tijd tot tijd mee bedreigd wordt, ik weet dat uit eigen ervaring, dat kan je als kind benauwen, dat is altijd om je heen, dat maakt je bang. En dat hebben humanistische kinderen niet.

Net toen ik dat met voldoening uitgepluisd had, viel het me op, dat de twee jongsten zo lawaaiig naar bed gingen de laatste tijd. Ik ging eens kijken en ja, hoor, een nieuw spelletje: eerst de jongste, die startte in de hal en dan, pang, met een grote sprong over het hoofdeinde heen, midden op het bed van haar zusje en dan, pang, op haar eigen bed. Dan volgde de andere, een aanloop en hupsa, op bed!

Enfin, toen ik uitgeraasd was, kwam, schoorvoetend de uitleg: 'Zie je, mam, we zijn bang, dat er een man onder ons bed ligt, die aan onze benen trekt als we in bed stappen en daarom springen we maar.' 'En 's nachts dan?', vroeg ik. Nou, nee, 's nachts, daar hadden ze nog nooit over nagedacht; nee, dan was hij er niet.

Toen ik een tijdje met mijn mond open had gestaan, kwam de geruststellende mededeling: 'We spelen het maar, hoor!'

'Tuig,' zei ik en trok het licht uit.

Versterking Verenigde Naties juist nú nodig!

MEDE naar aanleiding van de rapporten en discussies terzake op de jongste zitting van het uitvoerende comité van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, heeft het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond gemeend zich te moeten richten tot de Nederlandse regering en via de dagbladpers tot het Nederlandse volk. Het roept op om de Organisatie der Verenigde Naties de steun en het vertrouwen te geven die het van alle regeringen en alle volkeren behoeft om de bij het Handvest der Verenigde Naties opgedragen taken te vervullen.

Terwijl op 24 oktober 1945 de Organisatie van de Verenigde Naties op basis van het in juni van dat jaar vastgestelde Handvest tot stand kwam, kan nu, twintig jaar nadien, niet anders vastgesteld worden dan dat de stand van de internationale betrekkingen tussen de naties onderling – al dan niet verenigd in blokken – aanleiding geven tot ernstige verontrusting.

Telkenmale geraakten wij gevaarlijk dicht bij een wereldomvattende oorlog, terwijl in die twintig jaren de wapens vrijwel nooit in alle delen van de wereld tot rust kwamen. Tot een werkelijke beveiliging tegen de oorlogsgesel – volgens de eerste woorden van de handvestverklaring – is het nog niet gekomen.

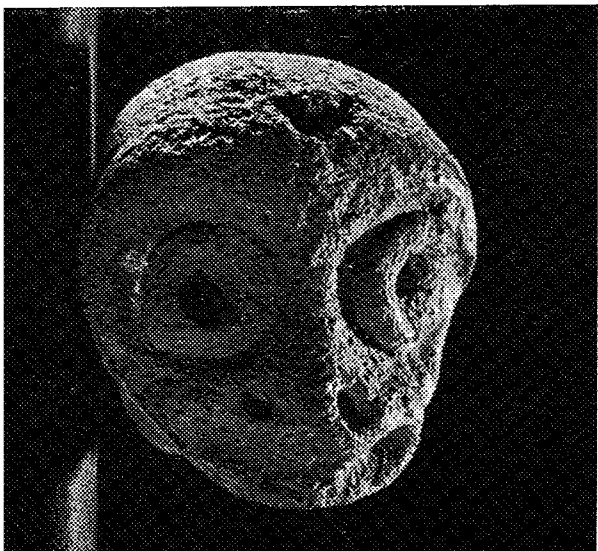
De vreselijke gevolgen voor de mensheid in haar geheel en in lengte van dagen van een eventuele oorlog met kernwapenen, die zonder overdrijving als politiek masochisme moet worden gebrandmerkt, zowel als de volslagen dwaasheid om in het huidige tijdsgewricht te menen dat politieke vraagstukken, hoe belangrijk ook, door militaire middelen zouden kunnen worden opgelost, zouden een ieder duidelijk moeten zijn, en ongetwijfeld zijn velen in vele landen hiervan tot in het diepst van hun ziel overtuigd.

Nochtans dreigt onze wereld in een dergelijke rampzalige situatie te geraken. Het tegenover elkaar stellen van steeds grotere militaire krachten in Vietnam, de gevaarlijk gespannen verhoudingen tussen India en Pakistan waarbij evenzeer de militair machtigste mogendheden betrokken dreigen te geraken, zijn slechts enkele voorbeelden van het dreigend afglijden naar een voor de mensheid in haar geheel meest noodlottige toestand. In alle landen zijn zij die zich verantwoordelijk weten en die tot oordelen in staat en geroepen zijn, ten zeerste verontrust over deze ontwikkeling, maar kennelijk voelen zij zich niet in staat deze dreiging te keren.

HET toenemend gebrek aan vertrouwen in de Verenigde Naties als instrument voor handhaving van de vrede en voor het tot stand brengen van internationale rechtsorde is één van de oorzaken van die wankelmoeidigheid. Het is niet nieuw voor de Verenigde Naties dat een grote mogendheid haar aanvalt, maar thans is er een groeiende neiging bij de grotere mogendheden om de Verenigde Naties te negeren en zich geringschatting van de Verenigde Naties aan te matigen. Het lijkt wel alsof bij onderlinge overeenstemming van de grootmachten aan de Verenigde Naties het spelen van een belangrijke rol bij het handhaven van vrede bij dreiging van conflicten ontzegd wordt. Hierdoor wordt afbreuk gedaan aan haar gezag en haar mogelijkheden tot effectieve werkzaamheid verminderd.

Wel aanvaardt men gaarne – vooral ook in de ontwikkelingslanden – dat de werkzaamheden van de Verenigde Naties op sociaal, economisch en opvoedings-gebied van uitermate groot belang zijn, maar het is een illu-

(Zie verder pag. 3)

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
20e jaargang no 23 – 11 december 1965

Kritisch allerlei

door Ad Interim

DE achtjarige Jaapje Verseput is groot nieuws geworden alleen omdat zijn vader er bezwaar tegen heeft dat hij (ook) thuis psalmen moet leren. Want Jaapje, de jongste zoon van humanistische ouders in Klundert, moet naar een christelijke school, omdat de dichtstbijzijnde openbare twaalf kilometer ver is: een hele afstand voor een knulletje van acht. Vader Verseput heeft er geen bezwaar tegen dat Jaapje psalmen en gezangen leert en dat hij over de bijbel wordt onderwezen, maar dat zijn zoontje ook 's avonds thuis nog psalmteksten moet zitten leren, dat gaat hem te ver. Brieven over en weer voerden tot een 'gezags-crisis' – ja, ja! – toen mocht Jaapje niet meer naar school. Aan het standpunt van het calvinistische schoolbestuur viel aanvankelijk niet te wrikken, hoewel zijn leden (onder meer) tot levensdevies hebben: 'Zalig de zachtmoedigen, want zij zullen de aarde beërven.' Nou, maar het is moeilijk zachtmoedig te zijn, vooral ten opzichte van andersdenkenden... 'Laatste' nieuws: Jaapje mag weer naar school, na wekenlange onderhandelingen...

DAT verscheidene rooms-katholieken nog altijd een primitieve voorstelling hebben van de diepste inhoud van hun geloof is voor een 67-jarige Rotterdammer een gelukje geweest, dat ten slotte tot zijn ongeluk voerde. Door met hemels gezicht te beweren, dat hij verschijningen had gehad van de maagd Maria, Moeder der zeven smarten, is het hem gelukt geloofsgenoten in totaal twee ton uit de zakken te kloppen. Daarbij beweerde hij ook nog, dat hij de wereld moest verlossen van zondaars, maar het (beoogde) resultaat was dat hij hen (?) verloor van hun geld. Een goed-katholieke vriend beweerde een paar jaar geleden, dat het primitieve geloof aan 'verschijningen' en dergelijke uitgestorven zou zijn; van dit verhaal zal ook hij geschrokken zijn.

HET luxueuze 'zomerhuis', dat ir. F. J. Philips in Eernewoude heeft laten bouwen, hoeft – volgens Het Parool – niet afgebroken te worden. Het bouwseltje, dat op f 35.000 was begroot maar f 70.000 heeft gekost, 'staat er nu eenmaal', heeft minister Bogaers gezegd, en hij ziet geen mogelijkheid meer het af te breken. Trouwens, ir. Philips heeft voor dat zomer-optrekje een officiële bouwvergunning gekregen, en dat schijnt – ook volgens de minister – niet helemaal in de haak te zijn, want hij vindt dat 'geen bouwvergunning verleend had moeten worden'. Vraag: en als het nu niet ir. F. J. Philips was geweest maar een 'kleine' man, die géén woning had, wat dan? Ja, wat dan, Excellentie?

NEE, dan burgemeester J. J. G. Boot, van Hilversum. Die werd – volgens het Utrechtsch Nieuwsblad van 23 nov. – op een avond gealarmeerd omdat een arme weduwe en haar huisgenoot uit hun schamele woninkje werden gezet. Nieuwe huisvesting was niet zo maar beschikbaar, maar de burgemeester wist raad. 'Over de hoofden' van zijn ambtenaren heen wist hij een woning te bemachtigen, maar daar was het te koud om in te trekken. Geen nood: terwijl ambtenaren van het gemeentelijke energiebedrijf het huisje warm stookten vonden de weduwe en haar commensaal tijdelijk onderdak bij... de burgemeester zelf. Een pluim, burgemeester, voor dit staal van hartelijke medemenselijkheid!

ONDER het hoofdje 'Hulde' laten wij een 'ingezonden' in het Algemeen Handelsblad van 20 november, dat geen (kritisch of onkritisch) commentaar behoeft: *'Na alle geschrijf en gepraat over de verworpen jeugd gelukkig hier een positief geluid: woensdagavond reed ik van de Hoofdweg (in Amsterdam) bij de kruising Jan van Galenstraat richting Burg. Roëllstraat. Tientallen jongelui stonden daar de hele avond in de regen op de klinkers om automobilisten te waarschuwen tegen het spiegelgladde wegdek. Hulde'. Ondertekend: dr. J. F. A. Beins.'*

NU we het toch over de vroege, barre winter van '65 hebben een verhaal uit Het Centrum van 18 november: in de sneltrein Amersfoort-Groningen viel in een eerste klasse wagon de verwarming uit. De temperatuur 'naderde in korte tijd die van een frisse iglo', hetgeen de eerste-klasse-reizigers (uiteraard!) niet aanstond. Maar de conducteur wist raad: die wandelde naar een 'belendende' tweede-klasse-coupé en sommeerde de reizigers daar hun (geheel en al!) verwarmde zitplaatsen af te staan aan de eerste-klassers. En ondanks aanvankelijk felle protesten hebben de meeste tweede-klassers dat nog gedaan ook! Het (rooms-katholieke) Centrum vertelt, dat de directie van de Nederlandse Spoorwegen nu naarstiglijk zoeken naar die conducteur en de oorzaak van dat stukje 'klassenstrijd' in de trein. De mensen zijn soms vreemder dan je denkt...

DAAR heb je nu de liberale senator mr. Van Riel, die bezorgd is voor de houding van wat hij 'een anti-Oranje-gezind intellectueel proletariaat' wenst te noemen. Daarbij doet hij dan (b.v.) op Amsterdamse hoogleraren, die republikeins gezind zouden zijn. En daarmee heeft hij dan in eigen kring de monarchistische en republikeinse poppen aan het dansen

gebracht. Het (liberale) Algemeen Handelsblad noemt in een hoofdartikel van 16 november mr. Van Riels 'beginselverklaring' zelfs reactionair. Mr. Van Riel vreest kennelijk, dat het nu al 150 jaar functionerende maatschappijbeeld in ons land door dat 'intellectuele proletariaat' zal worden beschadigd of zelfs omver geworpen. Het A.H. tekent protest aan tegen zijn opvattingen en uitdrukkingen, en het stelt zich daarbij op de bres voor het recht op serieuze en vrije kritiek op welk maatschappijbeeld ook, uitgaande van 'wat in de middeleeuwen de artes liberales heette'. Mr. Van Riel is wel een heel eind afgegleden van deze artes, die tot het echte vrije denken hebben gevoerd. Het is te hopen dat hij spoedig beseft op welk glibberig pad hij zich bevindt.

EEN korte, klemmende vraag: hebt u al ingetekend op de tiende jaargang van Openbaar Kunstbezit: inderdaad een cultuur-stimulerende schepping van de hoogste orde. Niet? Doe het dan nog heden! (Kosten f 11.75 per jaar, giro 1665 – Amsterdam).

AMERIKA wordt een smeltkroes van volkeren genoemd; het is (daardoor?) ook een smeltkroes van levensstijlen, meningen en levensovertuigingen. Wie er nooit is geweest zal – als enigszins traditiegetrouwe Europeaan – weinig van dat land begrijpen. Hij, die wel eens de Amerikaanse lucht mocht opsnuiwen kan er, dachten wij, niet op bogen 'maar even' tot dieper inzicht te zijn gekomen. Twee berichten uit dat conglomeraat van mensen, nationaliteiten en staten: negers schijnen nog altijd voor sommige groepen blanken vogelvrij te zijn. In Detroit is een 53-jarige neger, vader van drie kinderen, doodgeschoten vanuit een snelrijdende auto, waarin blanken (zouden) hebben gezeten. Van de daders nog geen spoor. In Pelahatchie (Mississippi) heeft een politieagent een 30-jarige neger, va-

der van zes kinderen, neergepakt. 'Ik handelde uit zelfverdediging', zegt hij, 'want die neger kwam met een mes gewapend op mij af.' De Democratische Vrijheidspartij – een politieke organisatie van negers – ontkent dat ten stelligste. Washington zal het allemaal mogen uitzoeken; de feiten zijn, hoe tragisch ook, wellicht niet zo belangrijk. Het gaat hier om een door grote groepen aangehangen mentaliteit, en om daarin verandering te brengen zijn rapporten pro en contra, zijn beschuldigingen over en weer niet voldoende.

NOG een tragisch bericht, dat tóch een ander aspect van die gecompliceerde Amerikaanse samenleving belicht. De organisatie 'Women strike for peace' (een vrouwen-vredes-organisatie dus) heeft in de New York Times een verklaring gepubliceerd, waarin zij protesteert – protesteren kàn! – tegen de Amerikaanse inmenging in Vietnam. Zij schrijft onder meer: 'Wij willen niet, dat jullie (de soldaten) sterven voor een corrupt regiem in Saigon... wij willen niet dat jullie vrouwen en kinderen doden wier enige misdaad het is dat zij leven in een land dat door burgeroorlog wordt geteisterd.' Maar ook: 'Een van de grootste dingen van de V.S. is, dat... wij het oneens kunnen zijn met de generaals, met het ministerie van buitenlandse zaken, en zelfs met de president. Hier zijn wij vrij naar het Witte Huis te gaan om te zeggen: Neen!, zendt onze jongens niet weg om te doden en gedood te worden zolang er nog één pad naar de vrede niet is betreden.' Het pad is dat van de Verenigde Naties... Dat het negerprobleem de V.S. nog zo verscheurd houdt, herhaaldelijk aanleiding is tot de bruijste misdaden, stemt dikwijls somber; dat vrouwen zo openhartig en openlijk kunnen protesteren tegen de 'officiële' politiek in Vietnam biedt een hoopvolle visie op dat wonderlijke land Amerika.

WINTER

*Ik ben gestorven zonder het te weten
want anders had ik me toch wel verzet
en als een starre wacht voor 't raam gezet
zit ik dit bodemloos bestaan te meten.*

*Ik heb maar een verlangen – te vergeten
maar op mijn ademtocht de nerf gewet
groeit er aan ijsvarens een rauw bouquet
en buiten ligt een togevroren Lethe.*

*en ik blijf wachten – meet het leven uit –
het is woestijn, herkomst- en doelverloren
de stem des roependen zonder geluid.*

*Was er ooit een die mij had kunnen horen?
een eenzame voor een bebloemde ruit
en buiten blanke toegesneuwde sporen –*

ANNA BLAMAN

Uit 'Criterium' – 1940

J. M. Komter: een waarlijk onafhankelijke geest

ZIJ komen nog voor, maar zeer sporadisch, de volstrekt onafhankelijken, de aarts non-conformisten, de utopische idealisten. In het grote nivelleringsproces, dat over de wereld waait worden zij zeldzaam en daardoor des te waardevoller. Een van hen is J. M. Komter, zoon van de schilder Komter en van een musicienne, een uomo universale: een eminent fluitist, een groot gitarist, componist van gitaarmuziek, chemicus, scheepsbouwer, kenner van schepen, eerste klas zeiler, filosoof, ontdekker, avonturier. Zijn levensgeschiedenis en levenservaringen heeft hij te boek gesteld en uit elke zin spreekt een persoonlijkheid, misschien het hoogste wat wij mensen kunnen bereiken.

Een persoonlijkheid herkent men het beste aan hetgeen hij veracht, waartegen hij zich afzet en het is niet gering, waartegen Zottenjan zich kant: het is alles wat benauwd, klein, gearriveerd, onnatuurlijk, dogmatisch, deftig, wreed en humorloos is. Uit deze afkeer distilleert hij de twee grote wortels van het kwaad: het geweld en het bezit. Na een leven van handelen en nadenken is hij tot de wijsheid van de Chinezen gekomen, heeft hij Tao, de rechte weg, gevonden.

Wie een werkelijk origineel boek wil lezen, waaruit, op elke bladzijde, de doorleefde ervaring spreekt, moet Komters 'Verslag van Zottenjan. Kroniek van Sint Jansoog' (uitgave: Moussault, Amsterdam) ter hand nemen. Hij zal zich verknukelen in de humor, hij zal ontroerd worden door de diepe menselijkheid, hij zal meeknikken met zijn kritiek, hij zal gefascineerd lezen over de stormnacht, die het eiland teisterde. Temidden van de stroom landerige wanhoopsliteratuur is dit een verfrissend boek, echt als het schip, dat de schrijver gebouwd heeft. Ik aarzel niet om het een belevenis te achten, deze lectuur.

De schrijver is net iets te wild om een werkelijk groot boek te schrijven, is te korzelig om iets uit te werken maar ook nu is het een boek geworden dat de lezer bijblijft. Koopt u het gerust, u zult er geen spijt van hebben. Als voorbeeld van zijn stijl, zijn zienswijze, het volgende fragment:

Maar toen Europa als klap op de vuurpijl ook nog de uitverkiezingsleer serieus ging uitwerken, toen sprong Sjang-Ti in de uiterste uithoek van de hemel als door een wesp gestoken op en riep: 'Tot nader order verdoem ik hen tot verstand! Zijn ze nou helemaal?' Alleen zó valt de heidense hoos der Hervorming te verklaren. God was er niet. Die speelde schaak in de gedaante van Sjang-Ti. En wij, mensen? Wij hadden immers leren redeneren? En wie kan redeneren heeft gelijk. Dit is een heel speciaal soort lijk, waar de waarheid graag op schim-melt. En als dié er eenmaal is, kan men het beste op een ver eiland zitten met zijn vingers in zijn oren. En nooit meer omkijken naar de Heilige Stoel, waar met gif- en sluipmoord om gevochten

Zuid-Afrika gaat humanisme bannen

De 'The New York Times' van 31 oktober bevatte het volgende berichtje: JOHANNESBURG, 30 oktober – Senator Jan Deklerk, de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, deed deze week de toezegging dat een nieuwe Afrikaanse Universiteit die in oprichting is in Johannesburg, zal trachten 'het humanisme met wortel en al uit te roeien'. Senator Deklerk rangschikte het humanisme met het liberalisme en het communisme onder de gevaarlijke machten die de Afrikaanse levenswijze bedreigen. Het verslaan van het humanisme, zo zei hij, is van wezenlijk belang voor het behoud van de blanke beschaving. In een kritisch hoofdartikel zei de Johannesburg Star dat de nieuwe universiteit een 'unieke' instelling belooft te worden. Dit blad gaf te kennen dat het zich verwonderde over Deklerk's opvatting van het humanisme.

werd, al was hij ook wel eens te koop voor de meestbiedende.

Als de gele rolkoorts kroop de waarheid over het geteisterde Europa. En omdat de christenhonden nog een andere denkfout van de Grieken hebben overgenomen – namelijk de tegenheid tussen lichaam en ziel – klonk alras de heilige roep: Stráf de lichamen, réd de ziell! De armada voer uit, log en onbekwaam, om de wereld voor het kruis te behouden. Torquemada ijverde voor onze zielen. Met gloeiende tangen. Boven het gebrul der slachtoffers uit hoorde men het kwetterend geloei der brandstapels. Tenzij het een 'zacht' vuur moest zijn. Dan won het gebrul. Alle timmerlieden maakten pijnbanken en galgen. Aan alle takken bengelden vrede de andersdenkenden. Oorlogen zonder tal of eind kropen door steden en dorpen. In hun spoor sloop de zwarte dood. Eerst hoopten wij op het eiland nog: Luther, Luther mét de boeren. Al had hij dan ook vijftien-negentig stellingen nodig, tegen Janssen één. Maar alras kreeg ook hem de moeras-koorts te pakken en zocht hij naar droog hout en touw. Met zijn melancholieke rotgenoot: Nebanch-tou.

Maar feller, geestdrijverij stond aan de deuren. Daar werd in een vriendelijk stadje het Rijk Gods gesticht, onder een gallige dwingeland, Calvijn. Honderden zijner stadgenoten stonden op de brandstapel hun spijt uit te gillen, dat God, ja God nu eindelijk regeerde. Gij, diepzinnige Calvijn met uw schrikbewind over Genève. Gij anemische despoot, te groot voor tafellaken. Maar te klein voor Michael Servet. 1553.

Zo walmde ons zieleheil over een verwoeste wereld. Een wereld waar ooit geklonken had: 'Wat gij de geringste mijner aandoet... dat hebt ge mij gedaan.' Op deze onderhoudende wijze brak de Renaissance aan...

Nog eens, u zult u zelf een groot plezier doen dit boekje, van een der laatste volstrekt onafhankelijken, de diep religieuze en waarlijk menselijke Zottejan, te kopen. Prijs f 6,50.

B.

VERSTERKING V.N. JUIST NU NODIG

(Vervolg van pag. 1)

sie om te denken dat de Verenigde Naties, tot stand gekomen met het beeld voor ogen van een wereldgemeenschap als antwoord op de in 1945 na de tweede wereldoorlog door het mensdom gekoesterde hoop op vrede en samenwerking tussen alle volkeren, zou kunnen blijven voortbestaan als een instelling die zich louter met dergelijke diensten bezighoudt. Aan de Verenigde Naties dient onvoorwaardelijke en toegewijde steun gegeven te worden om haar primaire en meest wezenlijke doelstellingen te verwerkelijken.

Het is dan ook vooral nu van het grootste belang dat de stem van het gezonde verstand zich laat horen teneinde te voorkomen dat de wereld in een rampzalige wereldoorlog verzeild raakt. Als humanisten menen wij internationaal een bijzondere verantwoordelijkheid te hebben bij het streven om tot herstel te komen van nuchterheid en objectiviteit in de meningsvorming van de volkeren terzake van de vraagstukken waar het hier om gaat, en het streven om waar nodig de regeringen te bewegen daadwerkelijk vrede en samenwerking met alle middelen te bevorderen en een uitholling van de Verenigde Naties te voorkomen.

Preambule Handvest van de V.N.

Wij, de Volken der Verenigde Naties

vastbesloten

komende geslachten te beveiligen tegen de oorlogsgesel, die tweemaal gedurende ons leven onuitsprekelijk leed over de mensheid heeft gebracht,

en opnieuw het vertrouwen in de grondrechten van de mens, in de waardigheid en waarde van de menselijke persoon, in de gelijke rechten van mannen en vrouwen, alsmede van grote en kleine volken te bevestigen,

en voorwaarden te scheppen, waaronder gerechtigheid en eerbied voor de verplichtingen die uit verdragen en andere bronnen van internationaal recht voortvloeien, gehandhaafd kunnen worden, en sociale vooruitgang en betere levensstandaarden in grotere vrijheid te bevorderen,

en te dien einde verdraagzaamheid te betrachten en tezamen in vrede met elkander als goede naburen te leven, onze krachten te verenigen om internationale vrede en veiligheid te handhaven, door de aanvaarding van beginselen en de instelling van methodes te verzekeren, dat wapengeweld niet zal worden gebruikt behalve in het algemeen belang en ter bevordering van de economische en sociale vooruitgang van alle volkeren een internationaal apparaat te gebruiken,

hebben besloten onze pogingen te verenigen om deze doeleinden te bereiken.

Dienovereenkomstig hebben onze onderscheidene regeringen, door middel van vertegenwoordigers, bijeen in de stad San Francisco, die hun in goede orde bevonden volmachten hebben overgelegd, ingestemd met dit Handvest van de Verenigde Naties, en zij richten hierbij een internationale Organisatie op, die de naam zal dragen van de Verenigde Naties.

Het tot gelding brengen in de volkeren van de niet nationalistisch gebonden, maar op de gehele mensheid gerichte beginselen van zelfontplooiing in medemenselijkheid – basis van het moderne humanisme – en welke voor de samenleving der volkeren geformuleerd zijn in de preambule van het Handvest der Verenigde Naties, zal leiden tot het niet meer mogelijk zijn van een regeringspolitiek die – al dan niet verpakt in idealistische omhullingen – gebaseerd is op militaire overwegingen en dient om aan nationale machtsbehoeften te voldoen.

HET versterken van de Verenigde Naties en het verzekeren van actieve steun aan haar en haar doelstellingen, is een onmisbaar deel van elke inspanning om vrede te bereiken en te handhaven. Elke bevestiging van trouw aan de in 1945 beleden beginselen is een bijdrage tot het ombuigen van de gevaarlijke tendens van apathie, die tot afglijden naar rampzalige situaties kan leiden. Daartoe op te roepen is het doel van deze verklaring.

Hoofdbestuur Humanistisch Verbond

Mogen wij nog anti-duits zijn?

TWINTIG jaar na de oorlog begint een aantal mensen zich af te vragen of wij nog anti-duits mogen zijn. Deze vraag wordt dan natuurlijk op verschillende wijzen beantwoord, naar gelang van het oordeel over wat gebeurd is en de verwachtingen, die men over de ontwikkelingen in Duitsland heeft. Aletrino¹⁾ merkt op, dat de zakenlieden, die dit land bezoeken, vrijwel nooit iemand ontmoeten, die verklaart dat hij nazi is geweest. En welk bezwaar zou men dan tegen deze lieden kunnen koesteren? Maar als nu eens die Duitser de waarheid sprak, die onlangs in het veilige buitenland verklaarde, dat wanneer er weer een Führer komen zou, z.i. de meerderheid zijner landgenoten weer achter hem aan zou lopen?

Voor vele practici is de zaak eenvoudig: Duitsland is het achterland voor onze grote haven en elke zomer komen massa's toeristen hun marken aan onze zee besteden: in het groot en in het klein moeten we wel met hen samenwerken. De vraag wordt dan verlegd naar het woordje 'nog'. 'Wat onze kinderen zullen doen,' zegt Aletrino, 'moeten zij tijdens hun leven overzien.' Maar mogen wij nu, na wat wij beleefd hebben en van nabij gezien, de vriendschapshand uitsteken, of zullen wij voorlopig in onze gedistancieerdheid volharden?

Het is goed, dat Wielek een aantal Duitse verzetsstrijders naar voren gebracht heeft. Maar hij vermeldt ook: 'Toen Adenauer als bondskanselier zijn eerste rede voor het parlement uitsprak, noemde hij met geen enkel woord de daden van de Duitse verzetsstrijders.' In het begin der twintiger jaren, midden in de inflatie, heb ik in Duitsland vele toekomstige verzetsstrijders mogen ontmoeten, die voor het overgrote deel hun doodslot na de bekende martelingen niet zijn ontgaan. Mensen, zoals iemand van de Evangelische Kerk onlangs heeft verklaard, die ook na het 'Derde Rijk' bij de wederopbouw en vernieuwing bijzonder werden en worden gemist.

Het spraakgebruik bedoelt met anti-duits anti-nazistisch, omdat de tegenstand tegen Hitler in Duitsland zeer gering geweest is en de overgrote meerderheid der bevolking zich actief of passief achter hem heeft gesteld, zijn successen bewonderd en zijn wandaden niet gezien, vaak zich met hem geïdentificeerd heeft. 'Wij moeten anti-fascisten blijven,' zegt Charles, 'maar in zoverre Duitsland niet als een geheel fascistisch is, is er geen reden om anti-duits te zijn, evenmin als anti-frans, waar toch ook in Frankrijk het fascisme weelderig bloeit.' Maar hij is tegen een vergeten en vergeven en een aanvaarding van 'Wij hebben het niet geweten'. 'Bij de verjaringsdebatten in 1965', deelt hij mee, 'heeft de socialist dr. Arnold Arndt in het Westduitse parlement de schuld van de nazimoorden mee op zich genomen: wij wisten wat er gaande was.' De Duitse notaris Calmeijer verklaarde voor de televisie en pers dat hij in Nederland werkzaam was bij Seyss Inquart en 'dat iedereen het lot van de te deporteren Joden kende.' En Karl Jaspers heeft erop gewezen, dat 'in 1938 in ganz Deutschland die Synagogen - Gotteshäuser - brannten.' Voor ieder zichtbaar.

'Het is onzin om anti-duits te zijn,' schrijft Charles, 'maar het antwoord op de vraag, of het Duitsland dat Adenauer met de steun van bijvoorbeeld Amerikanen en Nederlanders heeft geformeerd, een gevaar is voor de vrede, moet bevestigend luiden... Duitsland is weer zwaar bewapend, dus Seeborn durft weer om Sudetenland te roepen'...

Ook de filosoof Karl Jaspers ziet het 'gevaar

voor de vrede', waarop Charles doelt: 'Schon sehen wir die alten blinden Kräfte wieder,' schreef hij in 1960, die 'mehr und mehr wollen... Sie werden heute stärker im Stolz auf deutscher Tüchtigkeit (etwa: als Exportland steht die Bundesrepublik an zweiter Stelle, vor ihr Amerika, kurz nach ihr England) und uneingestanden vielleicht schon im Stolz auf die entstehende deutsche Wehrmacht. Als erste Schritt fassen sie ins Auge die Wiedervereinigung. Die Macht der Widervernünftigen wächst mit der Energie der Wirtschaft und der Stärke der Armee. Sie wird übermutig'... 'Bei uns ist das nationale Selbstbewusstsein zum entsetzlichen Unheil geworden als irgendwo in der Geschichte.'²⁾ - Anno 1960!

JASPERS en Charles zijn dus pessimistisch gestemd betreffende de ontwikkeling van Duitsland. Keilson heeft daar niet veel last van. 'In de wereld der politiek is blijkbaar veel meer mogelijk dan het conventioneel geijkte,' meent hij te mogen schrijven, 'De neurasthene prikkelbaarheid der verantwoordelijke politici is geslonken, de volksziel kookt koeler'. - Zie Jaspers!

Keilsons bewering, dat de politici reeds een veel beter alternatief gevonden hebben dan een gevoelsmatige anti-houding, behoort tot de wensdromen, die de psychiater niet onbekend zijn. Het komt mij als leek voor, dat een extreem optimisme evenals een dergelijk pessimisme, tot waantoestanden kunnen leiden. Zijn 'Nicht mitzuhassen, mitzulieben bin ich da'³⁾ lijkt mij beter vooralsnog naar een latere tijd te worden verwezen.

Het is hier de plaats om op het gevaar te wijzen, dat in een christelijke beschaving uitgaat van vaak veel misbruikte woorden als liefde en vergiffenis. Ook zij scheppen in dit milieu een 'gevoelsmatige houding' en hebben slechts een onaanzienlijke betekenis behalve in uitzonderlijke en individuele gevallen. Misschien is het mede daarom verhelderend, eerlijk en goed om het woord haten tot op zekere hoogte weer in ere te herstellen. Fromm heeft twee vormen van haat onderscheiden: redelijke haat, als reactie op ernstige bedreigingen, is een facet van de levensdrift, en irrationele of karakterologisch bepaalde haat, zoals van de heren bij wie men volgens Nietzsches de kwaad-aardigheid van het gezicht kan aflezen. Fromm spreekt m.i. terecht hier van een humanistische aanpak van dit verschijnsel. Niemand dient in zijn terminologie heiliger te schijnen dan hij handelt of is. De haat tegen de nazi's is blijvend en behoort algemeen te zijn. Charles noemt vele dictatoren uit het verre verleden nazi's voorzover zij nu nog verachting verdienen vanwege hun sadistische machtsprestaties.

Het moet verwondering wekken, dat de geleerde schrijver prof. Hans Kohn in zijn boek 'De Duitse geest'⁴⁾ ook tot de optimisten blijkt te behoren. Hij besluit dat nl. met de woorden: 'Duitslands twee oorlogen om de hegemonie in Europa hebben de volkeren en de beschaving van Europa aan de rand van de ondergang gebracht. Maar uit die catastrofe is één groot winstpunt overgebleven: een democratisch Duitsland, dat eindelijk zijn gerechtvaardigde plaats in het moderne westerse leven gaat innemen.' Maar dit is nu juist wat hij had dienen te bewijzen! En waarom die strijd om de hegemonie nu geëindigd zou zijn. De wensdroom van deze, in de kulturele geschiedenis van Duitsland zeer bekwame, en sympathieke, auteur speelt zelfs ook hem parten. De oorspronkelijke, Amerikaanse uitgave van zijn boek dateert van 1960. Ik vraag mij af, of hij dit wishfull thinking in

1965 nog volhoudt. Zijn houding doet mij denken aan de beginjaren van de eerste wereldoorlog, toen vele bewonderaars van de Franse cultuur pro-Frans, van de Engelse pro-Engels, enz. waren.

Jaspers vertelt, dat in het begin van de Hitlerperiode in Duitsland een SA-betoging plaats vond, waarin ook een aantal hoogleraren meeliep. Tot de toeschouwers behoorden een professor en zijn niet-Duitse vrouw, die hem vroeg: 'Wat is nu Duitsland: dit of Goethe?', waarop haar man woedend antwoordde: 'Dit, dit!' De bewonderaars van de Duitse cultuur, die anti-nazi gebleven zijn, lag en ligt het zwaar, dat de overgrote meerderheid der intellectuelen nazi is geweest. En zich ook als zodanig heeft misdragen. Dit was alleen mogelijk, doordat de Duitse intellectuelen grotendeels sociaal-reactionairen waren, vol bloed- en bodemideologieën en allerlei andere feodale en barbaarse residuën. Wie de accoorden van nationalisme, militarisme, anti-semietisme e.d. wist aan te slaan, vond onmiddellijk weerklank.

Charles citeert een verhaal, dat de Duitse soldaten, die Rotterdam verwoesten moesten, de nacht vóór de aanval van vóórpret niet konden slapen. Het is onredelijk van al dergelijke barbaarsheden uitsluitend Hitler en zijn trawanten de volledige schuld te geven. De Duitse vóórgeschiedenis heeft mede gewoed in het Derde Rijk en dit is daar zonder niet te denken.

Hitler wist die accoorden aan te slaan. En na zijn ondergang was het Duitse volk - zoals Shirer konstateert - nog steeds onder zijn ban, het nazisme had het nog steeds in zijn greep. Veel leidende nazi's zijn voorlopig ondergedoken, maar dat was voor de meesten niet eens voor lange tijd nodig. Achteraf is het verbazingwekkend, dat dit alles zó snel is geschied. 'Begin 1960 publiceerde de Rheinische Merkur' - volgens T. N. Teters 'Het nieuwe Duitsland en de oude naties', Forum Boekrij, Den Haag - verscheidene hoofdartikelen, waarin de volgende punten aangevoerd werden:

- a. de nazibezetting van de bestuursapparaten is een voldongen feit;
 - b. de terugkeer van de nazi-rechters in de rechtspraak heeft een ontoelaatbare situatie geschapen;
 - c. het volpakken van de scholen en universiteiten met vurige nazileraren en -professoren en hun benoeming op sleutelposities moet als een nationaal gevaar worden beschouwd.'
- In zijn nummer van 15 juli 1960 eiste de Merkur 'een eind te maken aan de gespleten politiek' van de Bondsrepubliek en 'schoonmaak te houden in de verziekte ministeries door gebruik te maken van hun recht tot onderzoek.' Tot zover dit, oorspronkelijk in Amerika uitgegeven, boek.

MAAR HOE heeft men ook anders kunnen verwachten, terwijl toch bekend was, dat de overgrote meerderheid der Duitsers door Hitler gebtologeerd was en zich met hem identificeerde? In de NRC van 22 april II. heeft de correspondent uit Bonn een artikel gewijd aan een Westduitse televisieuitzending over Hitler. Erboven staat: 'Eenheid van Volk en Führer was onmiskenbaar.'

In een commentaar heeft de Kölnische Rundschau geschreven, 'dat de beelden nog eens in herinnering hebben gebracht, dat de Führer en zijn volgelingen een eenheid waren. Het is,' schrijft de Rundschau, 'ook bij de hoogste organen van onze huidige staat mode geworden de betrekkingen tussen Hitler en het Duitse volk te loochenen. Wie de film over Hitler heeft gezien, zal niet meer kunnen beweren, dat Hitler en de Duitsers eigenlijk twee verschillende dingen zijn geweest.'

De bekende cineast Vittorio de Sica heeft in juli 1962 in Duitsland gewerkt aan de anti-

(Zie verder pag. 7)

Midwinter, kerstmis en humanisme

ELK najaar ontvangt het Humanistisch Verbond verzoeken om advies voor de viering van 25 december.

Over dit onderwerp verschenen voorheen wel enkele artikelen. Ook werd reeds in 1948 een brochure uitgegeven, die echter is uitverkocht. Daarom volgt hieronder een nieuwe samenvatting van onze situatie ten aanzien van dit feest. Reeds in de naamgeving bestaat er onder humanisten verschil. Men kan 'Kerstmis' vieren, zonder te doelen op 'Christus', van wiens naam het woord is afgeleid. Ook spreekt men wel van Zonnwende of Midwinter, zonder te willen terugkeren tot natuurmystiek. Er is een behoefte, om deel te nemen aan eeuwenoude symboliek en daaraan een eigen inhoud te geven. Maar evenzeer komt het voor, dat men aan de midwinterdagen geen geestelijke betekenis wil verbinden en ze enkel doorbrengt in vrijheid en gezelligheid.

Iemands afkomst, waarvan hij iets wil overnemen of waartegen hij zich juist verzet, speelt dikwijls een rol: godsdienstig of atheïstisch; socialistisch of individualistisch. Ook is er verschil door gaardheid en levensgewoonte: traditioneel of experimenteel, praktisch of bezinnend, nuchter of romantisch. Uiteraard zouden hier nog vele andere schakeringen aan toe te voegen zijn.

Bij de interne variatie komt nog onze positie temidden van overwegend christelijke tradities. Menigmaal brengt de situatie mee, dat wij Kerstmis vieren in één verband met andersdenkenden. Conflict, of zelfs maar discussie, behoren niet op het feest. Reeds aan het begin der voorbereidingen is daarom een bespreking nodig, waar men voor zijn overtuiging kan uitkomen.

Hetzelfde geldt voor een 'gemengd' gezin en zelfs voor een milieu van geestverwanten, waar immers ook groot verschil van smaak kan zijn: wat is ieders speciale wens en inbreng; wat kunnen we samen doen en op welke punten gaat ieder zijns weegs? Met geven en nemen trachten we een geheel te ontwerpen, waartoe zeker ook de vrijheid behoort van degenen, die het feest apart willen vieren of het geheel afwijzen. Niet slechts verdraagzaamheid, maar belangstelling voor elkaars inzicht, en de wil om ieder tot zijn recht te laten komen – dat typeert de humanistische inbreng. Eerder dan een bepaalde symboliek of een speciale naam voor het feest.

HET vieren van de kortste dag vindt men bij Joden en Romeinen, Germanen en Christenen; in culturen der oudheid en van de moderne tijd. Symboliek van licht en groen is niet aan een bepaalde godsdienst gebonden. Overal weet men het leven gedragen door krachten uit de zon. In landen ver van de evenaar, wordt haar terugkeer met vreugde begroet en dikwijls ook met verlevendigd besef van afhankelijkheid en verwondering.

De voorafgaande weken en maanden staan in het teken van toenemende huiselijkheid: naarmate de zon zich terugtrekt, worden de mensen

voor behoud van warmte en licht meer aangewezen op hun technisch vernuft en op onderlinge saamhorigheid. Tijdens de 'donkere dagen' van het jaar besteedt men extra aandacht aan wie alleen staan of gebrek lijden; privé zendt men elkaar heilwensen, publiek proclameert men wereldboodschappen van vrede en verzoening.

Zakelijk moge dit alles niet veel zichtbare uitwerking hebben, symbolisch geeft het uitdrukking aan gevoelens die over heel de wereld verbreid zijn. De constellatie van natuur en samenleving rondom dit jaarlijkse keerpunt, geeft velen aanleiding tot inkeer, in besef van verbondenheid. Van 'Oud op Nieuw' richt de bezinning zich dan vooral op ontwikkelingen in de tijd, door terugblik en vooruitzicht. De dag van Zonnwende en Kerst bepaalt ons meer bij het bestaan in zijn geheel, bij de menselijke situatie als zodanig.

Overeenkomstig de opvattingen van de menselijke situatie, verschilt dus ook de inhoud die men aan dit feest verleent. In primitieve religies wordt de zon als godheid vereerd, in de strijd tegen duisternis en ondergang.

Het christendom heeft van natuurgodsdiensten de datum overgenomen, en deze gevuld met het vieren van Gods geboorte als mensenkind. Modern humanisme gaat uit van de menselijkheid zelf: Gedragen door natuur en traditie, maar uiteindelijk aangewezen op eigen creativiteit.

Het bestaan, niet meer tot God herleid, wordt des te directer als wonder en verantwoordelijkheid ervaren. Zo krijgt een kaars de betekenis van menselijke zorg en intimiteit, wanneer het licht der natuur het verst geweken is. De kerstman dankt zijn rode winterpak aan de gloed van vuur en vrolijkheid. En het kind in de stal representeert, zo gezien, het onbeschermd leven, in onbegrensde solidariteit.

Niet aan één openbaring in het bijzonder verbonden, maar aan al het menselijke in de wereld, kan men het feest meer dan ooit in zijn volle betekenis vieren – zonder ertoe verplicht te zijn. Symboliek wordt leugen, in zoverre ze niet ondergeschikt blijft aan onze daad en houding in de levenswerkelijkheid.

DE werkelijkheid manifesteert zich in dit feest vooral door een sfeer van openheid en rust. Midden in het winterseizoen is er nu gelegenheid om tot zichzelf te komen, en beschikbaar te zijn voor elkaar. Ontspanning en inkeer kunnen leiden tot verruiming in eigen werk en leven, in de omgang met anderen en in iemands kijk op het bestaan als geheel.

Opzettelijkheid wordt licht een hinderpaal. Gezinnen die aanvankelijk zochten naar een bewuste zingeving vinden menigmaal het eindpunt in vrijheid en gezelligheid. Kinderen uit een milieu waar het kerstmaal hoofdzaak was, ziet men als volwassenen wel zoeken naar meer geestelijke inhoud. Vooral kleuters zijn gesteld op enig ritueel, bijvoorbeeld ieder met een eigen kaars te mogen optrekken naar de kerstboom of naar een feestelijk versierd ontbijt. Voor anderen is een wandeling in de natuur het hoogtepunt. Van de talloze mogelijkheden zijn hiermee slechts enkele genoemd.

De betekenis van sparregroen en kaarslicht is juist door haar eenvoud en algemeenheid voor de meesten van ons wel te aanvaarden. Meer gespecialiseerde symbolen, zoals de chanoekakandelaar of het kind in de kribbe, kunnen in humanistische zin worden opgevat – maar ook afgewezen. Het hangt er maar vanaf, welke gevoelsverbindingen een zinnebeeld oproept voor een bepaalde persoon of kring.

Ontvankelijkheid voor meer dan één traditie, betekent tegelijk een gezonde relativisering ervan. Zodoende zal een humanistische stijl zich in verscheidenheid ontwikkelen, door de vinding van enkeling en groep.

Wat versiering betreft, is soberheid of uitbundigheid meer een kwestie van persoonlijke gaardheid, dan van levensovertuiging. Bij het aanrichten van een feestmaal ligt, tussen onthouding en overdaad, de kunst in het welverzorgde. Gastvrijheid jegens alleenstaanden is voor de kerstviering even typerend, als daarnaast de gelegenheid om in kleine kring eens zonder beslommeringen bij elkaar te zijn. Met ieders medewerking dient ook de huisvrouw zoveel mogelijk ontheven te worden van haar dagelijkse werkzaamheden.

Door het naar binnen gerichte karakter van dit feest, komt aan het muzikale aspect bijzonder belang toe. Van het kerstlied bestaan folkloristische uitgaven en kunstzinnige bewerkingen, waarbij het godsdienstige motief is opgenomen in menselijke vertedering of speelse fantasie. Terwijl buiten de speciale kerstmuziek er nog veel meer te vinden is, dat past bij de stijl die men zoekt.

Ook voor verhalen, gedichten of leketoneel behoeven we ons niet tot speciale winter- of kerst-thema's te bepalen. Echte menselijkheid kan zowel in het avontuurlijke en humoristische als in het ernstige en bewogen genre tot uitdrukking komen.

P. N. Kruyswijk

Sneeuwlandschap, van de Japanse schilder Hiroshige (1797-1858). Een penseeltekening uit de reeks 'De 69 haltes van de Kisakaidō' (± 1840).

Lezingen voor de radio

Zondag 12 december, VARA, 9.45 uur: H. J. Roethof 'Hendrik VIII'.

Zondag 19 december, VARA, 9.45 uur: P. Spigt: 'Beschikbare mensen'.

Aanwijzing van doorwaadbare plaatsen

EEN achttal professoren van het filosoficum der paters dominicanen te Zwolle heeft een aantal hoogst interessante opstellen gebundeld in 'Mens en God', dat daardoor tot een boek is geworden waarin ook niet-katholieken kunnen waarnemen hoe er in studieuze kringen van de roomse kerk wordt gedacht over verscheidene onderwerpen, die in onze tijd bij denkende mensen in overweging zijn. Ik zou daarom willen zeggen dat er in de laatste jaren iets zichtbaar wordt van de plaatsen waar wij elkaar, van weerszijden der scheidslijn komend, kunnen bereiken.

De auteurs schrijven allen over 'het religieuze', en zij proberen op hun manier daar veel zinnigs over te zeggen. Zij onderzoeken allen 'de religieuze ervaring', zoals zij het noemen. Hun probleem is: 'Hoe kan in de mens, wiens bestaanservaring binnen de horizon van de wereld valt de absoluut transcendente, alles overstijgende godheid ter sprake komen?' Uit deze probleemstelling - die de in modern slang vertaalde vraag van de kritische filosofie bevat: hoe is religie mogelijk? - blijkt al de moeilijkheid, die in het hele boek aan het licht komt: het moderne denken, dat krampachtig zoekt naar woorden om nieuwe nuances te vangen, wordt vaak het slachtoffer van de literaire metaforen.

Om een voorbeeld te noemen: wat men filosofisch met een uitdrukking als 'de horizon van de wereld', 'waarbinnen onze bestaanservaring valt', moet beginnen is mij een mooi raadsel. Men kan zeggen: nu moet je geen spijkers op laag water zoeken, het is een goed beeld voor de begrenzing van de menselijke ervaring (ervaring, zeg ik er dan even vlug tussen door, want andere ervaring hebben wij niet). Maar goed, laat ik er één ogenblik aan vast houden, dat het een mooie vergelijking is: de grenzen van onze ervaring, dat lijkt op de horizon. Binnen de horizon van de wereld valt onze bestaanservaring. Mooi. Maar 35 blz. verder kom ik het begrip 'horizon' weer tegen, bij een andere auteur, die ons over de projectie onderhoudt. Hij wil ons demonstreren dat wat we niet zien daarom nog wel bestaat: het schip dat achter de horizon verdwijnt is er nog wel. De rest begrijpt u wel, er is iets achter die horizon.

Ik bedoel te zeggen, dat in de neiging om het moeilijk te formuleren gebied toch te bespreken wij ons bedienen van beeldende taal. Dat is uitstekend, de hele moderne filosofische literatuur knettert van de klanken en klankcombi-

naties. Maar we moeten voorzichtig en behoedzaam blijven, weten dat we die woorden als beeld, als gelijkenis hanteerden. Straks worden we er de dupe van, hebben het sleetje gemaakt waarop we wegglijden.

Nog één klein voorbeeld. In de bundel wordt over 'verhoogd' werkelijkheidsbesef gesproken, als er bedoeld wordt: geïntensiveerd, geconcentreerd werkelijkheidsbesef. Van dit ogenschijnlijk zo simpele gebruik van het woord 'verhoogd' is het één stap naar de redenering dat dit ook een 'hoger' besef is - hetgeen echter een bewijsvoering apart vereist.

MAAR de ernst van de auteurs is onmiskenbaar, en daardoor boeken we voor de verstandhouding grote winst. De eerste drie opstellen bezien het probleem van de religieuze gevoelens van het standpunt uit van de psycholoog, de moraaltheoreticus en de wijsgeer. Dan volgen er eigenlijk historische essays: de antieke filosofie, Thomas van Aquino, Marx, Jaspers, Heidegger, Sartre en Merleau-Ponty. Twee opstellen hebben mij erg geboeid, doordat zij ook de persoonlijke toon van betrokkenheid bezitten. Dechesne behandelt de religieuze projectie en Arntz bespreekt het atheïsme van Sartre en Merleau-Ponty. Het eerste essay - dat van De-

chesne over de projectie - lijdt erg onder een manco aan werkelijk grondige wijsgerige voorbeschouwing van het probleem der kennis, met een ontleding van begrippen als werkelijkheid, objectiviteit en subjectiviteit, termen die nu, ongedefinieerd, steeds langswalsen, mij de indruk gevend dat het een verkleedpartij is.

Het opstel over Sartre en Merleau-Ponty bezit het onontkoombare euvel, dat de eerstgenoemde onlangs een autobiografie als 'Les Mots' heeft gepubliceerd, zonder welk boek men eigenlijk geen zinnig woord over 'Sartre en het godsgeloof' kon schrijven. Maar de uiteenzettingen zijn boeiend, bij-de-tijd, en voldoende onderling ongecoördineerd om de indruk van oprechte individualiteit te handhaven.

Eén van de laatste zinnen luidt: 'Hoe dicht wij ook in deze bij Sartre en Merleau-Ponty staan, toch is en blijft er verschil tussen hun opvatting en de onze. Dit verschil is hierin gelegen dat de contingentie (de begrensdeheid) van de wereld voor ons wel een verwijzingskarakter (naar God) heeft en voor hen niet.' (250)

Hier kunnen wij wel dóór komen - het begrip 'verwijzingskarakter' herinnert mij wel heel erg aan het stokoude godsbewijs van Anselmus - maar er staat nog wel behoorlijk wat water.

P. Spigt

'Mens en God', wijsgerige beschouwingen door B. Dechesne, J. Arntz, N. Versluis, H. C. van Elswijk, J. Willemse, A. Dekker, B. A. Willems en R. W. Thuys - Bijleveld, Utrecht 1963, prijs f 14,90.

AVONTUREN MET KINDEREN

SPELEN onze kinderen niet meer? In een keurige woningbouwbuurt liggen tussen de flatgebouwen grasvelden, die goed onderhouden worden. En in sommige van die grasvelden heeft men bestrating (!) aangebracht, waarop een paar rekstokken en wat ijzeren klimrekken werden neergezet.

Langs de grasvelden staan bordjes met de bekende spreuk dat zich op het gras bevinden streng verboden is. Deze bebouwing met groenstroken treft men in elke grote en middelgrote stad van ons land tegenwoordig aan. Als de zon schijnt zie je kleuters op de kleine balkons een, twee, drie en vier hoog (en nog hoger soms) spelen met uitzicht op die goed onderhouden aantrekkelijke grasvelden daar beneden. Moeten we ons dan nog afvragen waarom onze kinderen niet meer spelen?

Juist de kleuter heeft intense behoefte aan aardgebonden spelletjes met de oerelementen water en zand en gras... En als de kinderen groter zijn? Gezond voetballen op dat gras is helemaal uit den boze, speelweiden, sportvelden en zwembaden zijn uiterst dun gezaaid. Vreemd hè, dat onze kinderen niet meer kunnen spelen, als ze van klein kind af aan geremd worden in hun normale lust tot uitleven.

En binnenskamers komen zij vaak ook al zo min mogelijk aan hun drang tot prettig bezig-zijn toe. Een gezin met twee of drie opgroeiende kinderen in zo'n moderne vierkamerflat zit elkander bij voortduring in de weg. Een eigen kamertje is vaak niet mogelijk, in de huiskamer, te midden van de nette meubelen, wil moeder geen rommel en bovendien staat daar vaak de televisie opgesteld, die als een magneet de kinderen tot zich trekt. En daar zitten ze dan, of liever daar hangen ze dan in een stoel, van activiteit geen sprake meer, van creatief bezigzijn nog veel minder. In hoeveel gezinnen is er des avonds nog tijd voor een spelletje met de kinde-

ren (halma, mens erger je niet, dammen etc.)? Gek hè, dat onze kinderen niet meer spelen.

Ach natuurlijk, dit alles is heel generaliserend gezegd, en bij u thuis, zegt u, is het helemaal zo niet. Maar weet u dan dat 28 procent van de kinderen uit de tweede, derde en vierde klassen van de lagere school tobt met leer- en opvoedingsmoeilijkheden? Dat het tekort in spelen en orderingsfunctie zich wrekt bij het abstract verwerken van wat het kind op school geboden wordt? En dat het deze kinderen waarschijnlijk zullen zijn die straks op hun zestiende luidknalend op bromfietsen voorbijrijden?

TOT deze en vele andere nogal sombere conclusies kwam drs. W. J. Bladergroen, lector in de kinderspsychologie aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Hoewel het kind tegenwoordig lichamelijk in goede conditie is, voldoende speelgoed en voldoende speeltijd heeft, vertoont het speelgedrag volgens haar een duidelijke verarming. Aan de hand van opstellen ('wat speelde je gisteren tussen school en bedtijd?') bleek dat veel van dat spelen neerkwam op boodschappen doen, in het huishouden helpen, t.v.-kijken en wat lezen in bed. De toenemende verkeersdruk is er mede de oorzaak van dat het kind niet meer, zoals vroeger, naar school loopt te 'ballen', te 'springen' of te 'hoepelen'. Het gaat via het trottoir op rolschaatsen...

Een foto van zo'n nette buurt met (verboden) gras en (aangeboden) speelplaats toonde aan, dat de speelplaats verlaten was en dat de kinderen stiekem tussen het struikgewas achter de grasvelden speelden!

Met een vierde enquête houdt drs. Bladergroen zich nog bezig o.m. over speelgoed. Misschien heeft het nut dit adres te noteren: de stichting Kinderverzorging en Opvoeding heeft een voorlichtingscentrum aan de 's-Gravendijkwal 60 te Rotterdam, waar men ook brochures uitgeeft over goed speelgoed...

D. R.-E.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad: prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten Goethelaan 73, Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementenprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10.—, losse nummers f 0,30

IK denk er ZO over

De ondergang der Joden 2

Onlangs kwam mij M. en W. van 13-11-1965 onder ogen. Tot mijn verbazing ontdekte ik daarin, dat de redactie geen antwoord had gegeven op hetgeen de heer T. J. Eskes debiteerde. Daar had een verontwaardigde afwijzing moeten volgen. Wat voor begaafd rassenkenner is namelijk deze meneer Eskes, dat hij zoveel eigenschappen bij Joden heeft kunnen ontdekken? Het is daarbij niet eens meer opvallend, dat al deze eigenschappen niet zo erg goed uitvallen in zijn ogen. Nadat hij vrijwel al deze eigenschappen met een vlot gebaar dr. Dasberg toeschrijft, besluit hij zijn exposé met de conclusie, dat deze eigenschappen volgens hem bij dr. D. tot onsympathiek gedrag hebben geleid. Deze rassenkenner blijkt verder ook nog zichzelf te kennen, want hij noemt zich een philo-semiet. Voltaire heeft kennelijk ook voor het geval-Eskes indertijd het juiste woord gezegd, toen hij God vroeg hem tegen zijn vrienden te beschermen. Met zijn vijanden kon hij zelf wel afrekenen. De heer Eskes noemt zijn verklaringen voor de stelling van dr. D. ongewoon. Daar vergist hij zich toch wel in. Dit soort verklaringen zijn al eeuwenlang heel gewoon. En o.m.

Presser heeft beschreven waar ze toe leidden.
J. S. Wijne

De ondergang der Joden 3

Mens en Wereld van 13 nov. '65 vertoont in het stukje 'De Ondergang der Joden' weer eens zo'n echt onmenselijk humanistentrekje (meer gebeurd: het mannetje achter het stuk!). T. J. Eskes vindt het nodig mej. Dasberg psychologisch aan te randen, omdat zij een afwijkende mening poneerde (in de N.R.C.) over de vraag naar de (on)zin van de grote aandacht in het geschiedenisonderwijs besteed aan de jodenvervolgung. Eskes matigt zich aan mej. D. vast te nagelen op een 'mentaliteit', die - zegt hij zelf - 'natuurlijk slechts een onderstelling is.' Zou Eskes er niet beter aan doen de uitkomsten van z'n psychologische ontledingsport te houden binnen de privéruimte van z'n studeer-vertrek en in Mens en Wereld mej. Dasbergs betoog met ter zake doende en verifieerbare tegenargumenten te bestrijden? Ondertussen, meneer Eskes, zijn wij weer eens opgevallen door de uitzonderlijkheid van onze stukjes in de rubriek 'Ik denk er zo over'.
T. W. de Boer

(Vervolg van pag. 4)

nazi-film 'De gevangene van Altona' (tekst van Sartre) en naderhand verteld, dat de Duitse filmtchnici 'verbleekt waren van heimwee en trots', toen zij nog eens de stem van Hitler hoorden, die als dokument in de film is verwerkt. Onder dit licht ontstaat de vraag, welke uitwerking de vertoning van de film op Hitlers 76ste verjaardag (22 april) op zijn landgenoten gehad zal hebben. Onbewust en bewust? De vraag van het anti-Duits zijn wordt vanzelfsprekend op de duur bepaald door het feit, of vele Duitsers zich veranderen of veranderd tonen, anti-nazi zijn geworden, minder nationalistisch en militaristisch. Vanzelfsprekend niet op de opportunistische wijze, die Heinrich Böll in zijn televisiedrama 'Dr. Murkes gesammelte Nachrufe' aan de kaak heeft gesteld. Dat dit stuk op 5 oktober door de Westduitse televisie is vertoond, hopen wij als een gunstig symptoom te mogen beschouwen. Die zijn er meer, b.v. in de evangelische kringen. Het werk van Karl Barth, Niemöller en Karl Jaspers is niet voor niets verricht. In de literatuur kan men in Duitsland een toenemende belangstelling voor Bertolt Brecht waarnemen. Dat de felle anti-nazi en belangrijke dichter H. M. Enzensberger in 1962 en 1963 een prijs voor literatuur kreeg mag natuurlijk ook als een positief symptoom worden geteld. Hochhuth en Alfred Andersch getuigen naast andere auteurs eveneens van hun menselijke instelling. Maar er zijn helaas ook vele negatieve symptomen waar te nemen.

J. B. Meijer

- 1) 'Mogen wij nog anti-duits zijn?' - W. Drees, L. Aletrino, J. B. Charles, Hans Keilson en H. Wielek. Uitgave: Scheltema en Holkema, f 5,50.
- 2) 'Wij zien die oude, blinde krachten weer die méér en méér willen. Zij nemen in kracht toe steunend op de trots op de Duitse bekwaamheid (als exportland neemt de bondsrepubliek alweer de tweede plaats na Amerika, vlak achter haar komt Engeland), nog niet meegerekend wellicht de trots op de groeiende duitse weermacht. Als eerste doel hebben zij de vereniging van de twee Duitslanden op het oog. De macht van de onredelijken groeit met de energie van de economie en de kracht van het leger. Ze wordt overmoedig!... Bij ons is het nationale zelfbewustzijn tot een vreselijker onheil geworden als waar ook in de geschiedenis.'
- 3) 'Ik ben er niet om de haat van de anderen te delen, maar om met hen lief te hebben.'
- 4) 'De duitse geest' - Hans Kohn. Uitgave: N.V. De Arbeiderspers, f 16,50.

Rekenschap

HET derde nummer van de twaalfde jaargang van *Rekenschap* opent met een artikel van prof. Libbe v. d. Wal, getiteld *Aan de wieg der humanistiek*, waarin hij kritisch de oratie van prof. van Praag *Wat is humanistiek?* bespreekt. Er blijkt nog eens uit, dat v. d. Wal geen bewonderaar is, om het zacht te zeggen, van de existentie-filosofie en hij verwijt van Praag, dat zijn 'licht existentialistisch besmette terminologie' op enkele plaatsen ten koste gaat van de helderheid van de gedachte. Ook tegen de term 'vragende gerichtheid' van de mens heeft hij bezwaren, o.a. omdat deze 'made in Germany' werd. Het is mij niet duidelijk geworden waarom deze en andere termen een 'plechtig-duister taalgebruik' genoemd worden. In de existentie-filosofie is inderdaad een overvloed aan onduidelijke termen, maar de door van Praag gebruikte zijn m.i. nu juist niet onbegrijpelijk. Ik ben niet competent om de meer principiële kritiek op de oratie naar waarde te schatten maar toch kan ik mij niet aan de indruk onttrekken, dat v. d. Wal klein werk heeft verricht en niet voldoende tot uiting heeft gebracht, dat deze rede werkelijk een groots programma behelst van de theorie van het humanisme. Natuurlijk is een kritisch geluid in het humanistisch milieu geen wanklank, maar de indruk wordt gewekt, dat er veel op de oratie valt aan te merken, naar vorm en inhoud en dat lijkt mij een overdeven voorstelling.

Dr. Roethof publiceert de tekst van een rede, gehouden in Brussel, in mei '65, ter gelegenheid van de Europese dag: *Europa, de wereld, het humanisme*. De verhouding Oost-West, de crisis van de westelijke wereld, de kenmerken van de tijd van overgang, waarin wij leven, de godsdienst die de greep op de mensen verliest en de kansen van het autonome humanisme worden op heldere en reële wijze voor ons gezet. Het is Roethof gelukt om een aantal essentiële zaken in eenvoudige vorm aan te roeren en dat kon hij, op een basis van grote feitenkennis en diep verantwoordelijkheidsbesef. Het enige bezwaar dat ik voelde opkomen bij het lezen is dat er soms iets te lichtvaardig wordt heengelopen over zaken van groot gewicht, die eigenlijk een grootser aanpak eisen. Maar dat kan ook moeilijk in een gelegenheidsrede en de voordracht is bijzonder de moeite van het lezen waard.

Mevrouw Marcenaro-Huygens schreef een essay *Ontmenselijking van de muziek, een poging tot plaatsbepaling*. Een schat van kennis en inzicht gevende informatie vindt de lezer. Elke passage bewijst, dat de schrijfster zich, bij haar studie, ernstig rekenschap geeft van de problemen van haar vak, de muziekwetenschap, en menigmaal treffen

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groep" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

formulering en bouw. Vraag ik mij af, na lezing, wat de kern van het betoog is, dan stelt het essay teleur, want een draad naar het eigenlijke thema, de ontmenselijking van de muziek is moeilijk te vinden. Zoals zo vaak bij jonge, intelligente en weetgierige mensen voorkomt: zij geven te veel en daardoor te weinig inzicht. De schrijfster behoeft deze kritiek niet te zwaar te nemen, omdat deze door een zeer belangstellende leek wordt geschreven, die graag over het thema zelf nog meer had willen te weten komen. Dat het essay van betekenis is, lijkt mij zeker.

P. Krug schreef *Dialog tussen Oost en West*, een informatief overzicht van de stand van zaken in de verhouding Westen-Rusland. Zijn belezenheid, de lezers van M. en W. bekend, wordt ook hier weer bewezen en wie verder wil studeren in het grote dialoog probleem vindt hier een betrouwbare gids.

B.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lindenboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs. J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F. A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs. J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

ANNONCES

Heer, 61 jaar, met eigen huis, zoekt kennismaking met dame.
Brieven onder nr. MW 218 a.h. bureau van dit blad.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

„VERANDEREND LEVENSBESEF”

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen, Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J. Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 28.

CREMATIE

wint steeds meer veld

WAAROM?

Vraagt inlichtingenblad „WAAROM CREMATIE”

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 - Den Haag - Tel. 070 - 55 47 97

Zend mij uw gratis inlichtingenblad

Naam
Adres
Woonplaats

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,

wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

zal in 1966 o.a. bevatten:

Maartnummer: Twintig jaar Humanistisch Verbond

A. L. Constandse: Het humanisme sinds 1945

J. M. M. de Valk: Waarom ik mij geen zorgen maak over de humanisten

G. C. de Haas: Brief aan de redactie

P. de Jong: Een rand-christen over het H. V.

Verder opstellen van H. Berkhof, P. Bordewijk, G. Harmsen en P. Spigt

Juninummer:

J. P. van Praag: Wijsgerige antropologie en humanisme

L. van Gelder: Pedagogische antropologie en humanisme

F. Huygens: Johan Daisne, lezen met een glimlach der herkenning

Actualiteiten

Septembernummer: Moraal met een grimlach

A. L. Constandse: Montaigne

O. Noordenbos: Oliver Wendell Holmes

P. Spigt: Bernard de Mandeville

Decembernummer:

Garrit Stuiveling: Marnix Gijsen

Abonnementsprijs:

f 9,50 per jaar (voor donateurs en de contribuanten van Socrates en voor studenten f 8,— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 58 22 93

ECHT EN ONECHT IN GELOOF EN ONGELOOF 3e DRUK

T. T. ten Have

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 0,95 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht met op het strookje de vermelding uitgave nr. 6501.

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”

geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts), Prof. Dr. Ir A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Reehorst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R. Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 22.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.